

Kriminalomsorgens høgskole
og utdanningscenter KRUS

**Hvilken betydning kan kunnskapsbasert praksis ha i kriminalomsorgens
endringsarbeid med domfelte med rusavhengighet.**

KRUS3900 Bacheloroppgave 2022 HØST

Studentnummer: 3932

Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS

Bachelorstudium i straffegjennomføring

Antall ord: 9989

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	3
1.1 Presentasjon av tema og problemstilling.....	4
1.2 Avgrensning.....	4
1.3 Min førforståelse.....	5
1.4 Definisjon av sentrale begreper.....	7
1.4.1 Kunnskapsbasert praksis.....	7
1.4.2 Endringsarbeid.....	8
1.4.3 Rusavhengighet.....	9
1.5 Oppgavens oppbygging.....	9
2. Metodisk tilnærming.....	9
2.1 Litteraturstudie.....	10
2.2 Søkehistorikk.....	11
2.3 Kildekritikk.....	11
2.4 Kildenes relevans.....	14
3. Litteraturgjennomgang.....	15
4.1 Hansen, G. V. (2015) Positiv kriminologi bør gi nye krav til programvirksomhet.....	15
4.2 Helgesen, J. H. I. (2015). Rusmestringsenheter i norske fengsler – humane og eksepsjonelle?.....	16
4.3 Helgesen, J. H. I. (2017) Ny fangebehandling i norske fengsler?.....	16
4.4 Grønvold, M., & Fransson, E. (2019). Møter i mellomrommet.....	17
4. Faglig og teoretisk forankring.....	18
3.1 Kunnskapsbasering – idealer og realiteter.....	19
3.2 Kunnskapsbasert praksis- en arbeidsmodell.....	21
5. Endringsarbeid og kunnskapsbasert praksis.....	24
5.1 Kunnskapsbasert metodikk, avgjørende i endringsarbeidet?.....	24
5.1.1 Miljøarbeid – kunnskapsbasert eller noe vi bare gjør?.....	27
6. Brukermedvirkning og kunnskapsbasert praksis.....	28
6.1 Fengselet som endringsarena.....	28
6.2 Brukermedvirkning, makt og bemyndigelse.....	29
7. Avslutning.....	32
Litteraturliste.....	34
Vedlegg: Selvalgt litteraturliste.....	38

1. Innledning

Temaet for denne oppgaven er kunnskapsbasert praksis i kriminalomsorgen. Å jobbe kunnskapsbasert er høyt oppe på agendaen på flere sektorer i samfunnet. Vi lever i et kunnskapssamfunn og de som skal yte tjenester og behandle mennesker må basere sin virksomhet på kunnskap. I kriminalomsorgens virksomhetsstrategi vektlegges det at kriminalomsorgens virksomhet er basert på kunnskapsbaserte beslutninger og praksis (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2021, s. 19). Det at kriminalomsorgen skal være kunnskapsbasert er også fremhevet i kriminalomsorgsmeldingen «Straff som virker-mindre kriminalitet-tryggere samfunn» (St.meld. nr.37 (2007-2008), 2008, s.57). Å jobbe kunnskapsbasert innebærer at virksomheten tar faglige avgjørelser basert på systematisk innhentet forskningsbasert kunnskap, erfaringsbasert kunnskap og brukerens ønsker og behov i den gitte situasjonen (Nortvedt et al., 2021, s. 17-18).

Samfunnet er i endring og utviklingen skjer raskt, så også med kunnskapsutviklingen. Utdanningene på høgskolene og universitetene må møte denne utviklingen ved å forutse og påvirke. Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter (heretter forkortet KRUS) har i sin strategi satt seg som mål frem mot 2026 å være med i det som er en kunnskapsbasert samfunnsutvikling. Gjennom forskning, utviklingsarbeid, formidling og utdanning, skal kriminalomsorgens beslutninger baseres på relevant og oppdatert kunnskap (KRUS, 2022). Bachelorutdanningen på KRUS er ut fra dette et viktig bidrag til kriminalomsorgens kunnskapsbaserte arbeid.

Å jobbe kunnskapsbasert er noe jeg har funnet spennende, og gjennom mange år i kriminalomsorgen har jeg undret meg over hvilke kunnskapskilder jeg og mine kollegaer har forholdt oss til i vår arbeidshverdag, og om kriminalomsorgens virksomhet er basert på kunnskapsbaserte beslutninger og praksis.

1.1 Presentasjon av tema og problemstilling

I denne oppgaven skal jeg ta for meg hvordan kriminalomsorgen jobber kunnskapsbasert med endringsarbeid for domfelte som har rusavhengighet. Jeg vil belyse kriminalomsorgens faglige tilnærminger for å bidra til den domfeltes endring, og utfordringene som de ulike tilnærmingene kan ha. Jeg har vært nysgjerrig på hvordan kriminalomsorgen bruker kunnskap, og hvordan kriminalomsorgen i praksis arbeider kunnskapsbasert. Bachelorstudiet jeg har påbegynt, og som nå avsluttes med denne bacheloroppgaven har gjort meg mer bevisst på kriminalomsorgens bruk av kunnskap, og hva kunnskapen er forankret i. Henter kriminalomsorgen kunnskapen fra egne erfaringer, fra forskningen eller fra den domfelte selv, eller er det en kombinasjon av alle disse? Endringsarbeid med rusavhengige domfelte er et område som kriminalomsorgen legger mye ressurser i. Studier viser at rusproblemer er et omfattende problem, og over halvparten av innsatte hadde alkohol eller rusavhengighet, og ofte begge deler (Bukten et al., 2016; Pape et al., 2021, s.7; Revold, 2015). I denne oppgaven ser jeg på hvordan kriminalomsorgen tilnærmer seg denne utfordringen.

Min problemstilling er:

Hvilken betydning kan kunnskapsbasert praksis ha i kriminalomsorgens endringsarbeid med domfelte med rusavhengighet.

Jeg har gjennom bachelorstudiet i straffegjennomføring og gjennom hele min yrkespraksis lært mye av endringsarbeid, og spesielt når det gjelder domfelte med rusutfordringer. Stortingsmelding nr. 37 (2007-2008) 2008) påpeker behovet for å jobbe med rusrelaterte problemer, og levekårsundersøkelsen til Revold (2015) om levekår blant innsatte i norske fengsler understøtter dette.

1.2 Avgrensning

Jeg har valgt å avgrense oppgaven til å omhandle domfelte med rusavhengighet, og vil ikke komme inn på sammenhengen mellom rus og psykiatri selv om jeg tenker at det absolutt er en sammenheng som ville vært relevant å se på. Jeg vil se på ulike metoder og «verktøy» som

kriminalomsorgen bruker i endringsarbeid med domfelte som har rusavhengighet. Jeg har valgt å begrense oppgaven til å se på rusmestringsenhetene som arena for rusmestring, og hvordan de arbeider sammen med den domfelte med rusavhengighet i lys av en kunnskapsbasert praksis.

Jeg har valgt å ikke sette søkelys på alder eller kjønn. Oppgaven avgrenses videre til å handle om endringsarbeid hos domfelte med rusavhengighet, og til å skrive om ulike faglige tilnærminger. Tilnærminger som bygger på motiverende samtale (forkortet MI), miljøarbeid og kognitiv atferdsteori. Jeg vil også se på hvordan positiv kriminologi kan bidra i endringsarbeidet for domfelte med rusavhengighet.

1.3 Min førforståelse

Tolkninger som er med på å forstå oss mennesker, finner vi i de humanistiske fagene. Dette kan være innenfor historie, kunst og litteraturvitenskap, og innenfor samfunnsfagene som antropologi, sosiologi og jus. I motsetning til naturvitenskapen som skal forklare fenomener regnes humanvitenskapen som den forstående kunnskapen. Vitenskapen som omfatter forståelsestolkning kalles hermeneutikk, som betyr fortolkningslære (Dalland, 2022, s. 47). Jeg vil i denne oppgaven ha en hermeneutisk tilnærming.

Når vi er hermeneutisk innstilt, nærmer vi oss det vi skal forske på med vår egen førforståelse. Det betyr blant annet at vi ikke oppfatter virkeligheten kun gjennom våre sanser; det som fremstår som rene sanseintrykk, inneholder også tolkning. Min førforståelse preger derfor min måte å se virkeligheten på, samtidig som førforståelsen er viktig for i det hele tatt å kunne forstå noe (Thurén, 2009, s. 66). Jeg må derfor aktivisere den kunnskapen, de følelsene og synspunktene jeg har om det jeg skal forske på (Bergheim et al., 2018, s. 33). Thurén (2009) kaller riktig førforståelse for førkunnskap og feilaktig førforståelse som fordom (s. 70).

Jeg har jobbet i kriminalomsorgen i over 20 år, både i fengsel og i friomsorgen. Jeg begynte som ufaglært i fengsel med høyt sikkerhetsnivå, tok etter hvert fengselsbetjentutdanning og jobbet videre i det samme fengselet frem til 2013. Fra 2013 har jeg jobbet med gjennomføring

av straff i samfunnet. I 2020 begynte jeg på bachelor i straffegjennomføring. Gjennom studiet har jeg undret meg mer over hvordan kriminalomsorgen forholder seg til kunnskap, og hva kunnskapen er forankret i. Jobber vi ut ifra egen magefølelse og intuisjon, eller er beslutninger og faglige tilnærminger basert på gode og relevante kunnskapskilder?

Det fengselet jeg jobbet i som fengselsbetjent fram til 2013 var en av de første fengslene som etablerte rusmestringsenhet. Der opplevde jeg en diskusjon blant mine kollegaer om de nye profesjonene som kom inn i fengselet, og hva de skulle bidra med i arbeidet med de domfelte. Jeg opplevde skepsis til de nye profesjonene med helse- og sosialfaglig bakgrunn, og at disse skulle jobbe med de innsatte i fengselet. Det ble snakket om at det var fengslebetjentene som kunne sikkerhet, og at det er fengselsbetjentene som visste hva de innsatte trengte for å være best mulig rustet for et liv uten kriminalitet. Jeg opplevde at det i starten var betydelige fordommer mot dette nye, og at jeg selv også hadde disse fordommene.

Da vi startet opp rusmestringsenheten, fikk alle som skulle jobbe ved rusmestringsenheten opplæring og kursing. Det ble leid inn eksperter som presenterte forskning om rusfeltet. Veiledning av fengselsbetjentene ble gitt av psykologen, som var ansatt på rusmestringsenheten. Det skjedde en endring i hvordan vi skulle jobbe med domfelte med rusavhengighet, og det skulle jobbes ut fra det som var best mulig faglig forankret. Jeg opplevde at den faglige forankringen var basert på forskning, og vi brukte erfaringsbasert kunnskap med brukerperspektivet i fokus.

Min bakgrunn og yrkeserfaring har gjort at jeg har tilegnet meg kunnskap og erfaring fra arbeid med rusavhengige. Det jeg har av kunnskap, yrkeserfaring, tanker, følelser, holdninger og fordommer, kan være med å farge hvordan jeg skriver og ikke minst hvordan jeg tolker litteratur som denne oppgaven bygger på. Egen førforståelse er relevant og en ressurs å ha med seg inn i denne studien, og noe som alltid vil være der. Det er derfor sentralt å være førforståelsen bevisst, slik at en ikke forsøker å finne bekreftelser på egen førforståelse. Gjennom å klargjøre egen førforståelse, kan en lettere forsøke å finne data som avkrefter forutbestemte forståelser. Ved å finne flere og mer nyanserte måter å avlive hvordan en forstår noe en har opplevd, desto større tillit vil holdbarheten til forståelsen kunne ha (Dalland, 2022, s.60). Å veksle mellom

førforståelse og erfaring, mellom helhet og del, er det som kalles den hermeneutiske sirkel. Mer erfaring gjør også at man ser flere nyanser og dermed også oppnår mer forståelse. Gjennom å skrive denne oppgaven har jeg oppdaget at jeg stadig finner ny kunnskap og nye innfallsvinkler ved å studere litteraturen. I starten av arbeidet med oppgaven, søkte jeg ofte etter svar som bekreftet det jeg mente å ha kunnskap om fra før. Men ettersom arbeidet skred frem endret førforståelsen seg. Jeg fant en annen tilnærming der jeg åpnet meg for nye og andre forklaringer gjennom søk i relevant litteratur. Jeg har både fått bekreftet kunnskap jeg hadde fra før, og funnet ny kunnskap knyttet til min problemstilling. Førforståelsen har endret seg gjennom hele skriveprosessen, og skulle jeg ha skrevet om førforståelsen på nytt, hadde den vært preget av det jeg har lært under skrivingen av bacheloroppgaven.

1.4 Definisjon av sentrale begreper

Jeg vil her redegjøre for det jeg mener er sentrale begreper (nøkkelbegreper) i min problemstilling. Dette er begrepene kunnskapsbasert praksis, endringsarbeid og rusavhengighet. Alle begrepene vil ut fra oppgavens tema og avgrensning relateres til kriminalomsorgen og den domfelte.

1.4.1 Kunnskapsbasert praksis

Det finnes ulike definisjoner på kunnskapsbasert praksis, og kunnskapsbasert praksis som konsept har flere fagfelt sluttet seg til etter hvert som konseptet har utviklet seg. Tradisjonelt har ulike profesjoner innen medisin jobbet kunnskapsbasert og da ofte i betydningen evidensbasert. «Evidens er det at noe er helt innlysende. Bevismateriale eller resultat av undersøkelse som støtter en antakelse» (Bjørndal, 2019, uten sidetall, avsnitt 4). I dag ser det derimot ut til at trenden retter seg mer mot kunnskapsbegrepet. Bjørndal (2019) viser dette ved å understreke at kunnskapsbasert praksis gir langt flere treff på Nasjonalbibliotekets søketjeneste over ordbruk i bøker, og argumenterer for at kunnskapsbasert praksis er mer dekkende enn evidensbasert kunnskap (uten sidetall, avsnitt 5).

Kriminalomsorgen jobber kunnskapsbasert, og det er naturlig å se på andre virksomheter som også jobber kunnskapsbasert. Politiet er en etat som det kan være naturlig å sammenligne seg med. Politiet bruker begrepet «kunnskapsbasert politiarbeid» og en mye brukt definisjon her er:

Kunnskapsbasert politiarbeid blir i norsk politi beskrevet som systematisk og metodisk innhenting av relevant informasjon og kunnskap som analyseres med formålet å kunne treffe strategiske og operative beslutninger om forebyggende og bekjempende tiltak. Det ligger i kunnskapsbasert politiarbeid en forventning om at politiet skal forholde seg aktivt til og anvende andre typer kunnskap enn sin egen erfaringsbaserte (Finstad, 2000, s. 22).

Med andre typer kunnskap siktes det blant annet til forskning. Politihøgskolen har etter innføringen av bachelorutdanning også fått en mer kunnskapsbasert tilnærming, og rammeplanene i utdanningene beskriver et ideal om forskningsbasert kunnskapssyn, og implementering av kunnskapsbaserte tilnærminger i flere emner (Bjørkelo, & Villman. (2021). Jeg har valgt å bruke modellen til Nortvedt et al. (2021) som definerer kunnskapsbasert praksis slik: «Å utøve kunnskapsbasert praksis er å ta faglige avgjørelser basert på systematisk innhentet forskningsbasert kunnskap, erfaringsbasert kunnskap og pasientens behov i den gitte situasjonen» (Nortvedt et al., 2021, s. 17-18). Pasientens behov i den gitte situasjonen, er i modellen for kunnskapsbasert praksis kalt brukerkunnskap og brukermedvirkning. Ved å anvende brukerkunnskap og brukermedvirkning, i stedet for pasienten i modellen, er dette mer overførbart til kriminalomsorgen som fagfelt.

1.4.2 Endringsarbeid

Kriminalomsorgen skal legge forholdene til rette for at lovbrytere kan gjøre en egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger (Straffegjennomføringsloven, 2001, §2). Det betyr at den domfelte skal få mulighet for å endre seg. Endringsprosesser er noe som legges til rette for gjennom for eksempel miljøarbeid, russamtalen, MI og ulike kognitive endringsprogrammer. Endringer som det kan jobbes med, er for eksempel knyttet til relasjoner til andre, forholdet til rusmidler, endring av tankemønster og adferd (Kriminalomsorgen, 2008-2011, s. 11). De ulike tilnærmingene og metodene i endringsarbeidet vil jeg redegjøre for senere i oppgaven.

1.4.3 Rusavhengighet

I Norge brukes den internasjonale sykdomsklassifikasjonen ICD-10 til å diagnostisere rusavhengighet. Avhengighet er ifølge ICD-10 «Et spektrum av fysiologiske, adferdsmessige og kognitive fenomener der bruken av en substans eller substansklasse får en mye høyere prioritert for en gitt person enn annen adferd som tidligere var av stor verdi» (Lossius, K. 2021, s. 26). Jeg legger ICD-10 sin definisjon om avhengighet til grunn når jeg i oppgaven skriver om domfelte med rusavhengighet.

1.5 Oppgavens oppbygging

Jeg har i dette kapitlet presentert oppgavens tema, problemstilling og avgrensninger. Min egen forforståelse er også beskrevet og reflektert over. Jeg har dessuten redegjort for sentrale begreper (nøkkelbegreper) i problemstillingen. I kapittel 2 skal jeg gjøre rede for litteraturstudie som metodisk tilnærming, samt søkehistorikk, kildekritikk og gjøre en vurdering av kildenes relevans. Kapittel 3 vil vies til litteraturgjennomgang av den litteraturen jeg har valgt som datamateriale i denne litteraturstudien. Oppgavens faglige og teoretiske forankring vil bli presentert i kapittel 4. Her fokuserer jeg på kunnskapsbaseringens idealer og realiteter, samt presenterer den kunnskapsbaserte arbeidsmodellen som er lagt til grunn i oppgaven. Kapittel 5 og 6 er oppgavens drøftingskapitler. Her drøfter jeg endringsarbeid og kunnskapsbasert praksis, med særlig vekt på funn jeg har gjort i den litteraturen som utgjør mitt datamateriale. Dette er følgende temaer; kunnskapsbasert metodikk og spesielt metodikk knyttet til miljøarbeid, fengselet som endringsarena og brukermedvirkning, makt og bemyndigelse. Til slutt, i kapittel 7 vil jeg oppsummere og redegjøre for mine funn og vise hvordan funnene svarer på min problemstilling.

2. Metodisk tilnærming

I dette kapitlet vil jeg redegjøre for hvilken metodisk tilnærming jeg har valgt i oppgaven. Ifølge Aubert (1985) er metode «[...] en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener formålet, hører med til

arsenalet av metoder» (siteret i Dalland 2022, s. 53). I denne oppgaven har arsenalet av metoder vært begrenset da KRUS i sine kriterier for bacheloroppgaven har bestemt at bacheloroppgaven skal skrives som en litteraturstudie.

Jeg vil i fortsettelsen gjøre rede for hva en litteraturstudie innebærer, samt løfte frem sentrale kriterier for når en litteraturstudie egner seg. Jeg vil videre beskrive min fremgangsmåte. Her vektlegger jeg å gjøre rede for fremgangsmåten i litteratursøk, hva jeg har hatt som eksklusjons- og inklusjonskriterier, hvilke kilder jeg har valgt, samt kvalitetsvurdering av kildene mine. Jeg kommer også til å vurdere kildenes relevans.

2.1 Litteraturstudie

Denne oppgaven er som nevnt en litteraturstudie. Det betyr at en henter data fra eksisterende fagkunnskap, forskning og teori (Dalland, 2022, Støren 2021). En litteraturstudie egner seg derfor godt når det finnes mye fagkunnskap, publisert forskning og teori på temaet en ønsker å skrive om. Litteraturstudier kan skape ny erkjennelse fordi man sammenstiller kunnskap fra flere kilder, og kan være nyttig fordi du skaper deg oversikt over den kunnskapen som er relevant for din yrkesgruppe og det de som forsker på din yrkesgruppe er opptatt av (Støren, 2021, s. 17). I litteraturstudien inntas det en kvalitativ tilnærming, der problemstillingen presenteres og diskuteres i lys av teori, som forskning og forskningsbasert litteratur. Litteraturstudien er altså en oppgavetype der jeg ikke skal samle inn egne data slik en gjør i empiriske oppgaver. Litteraturstudie gir derimot mulighet til å bruke et bredt utvalg av relevant forskning rettet mot valgt problemstilling. I og med at litteraturstudier er kvalitativt orientert er det naturlig å innta en hermeneutisk tilnærming, det vil si en fortolkende tilnærming (Dalland, 2022). Den litteraturen som jeg velger ut til min oppgave må tolkes for å finne frem til meningsinnholdet, og jeg må klargjøre mening med å etterspørre underliggende betydninger i tekstene. Dette krever en undrende innstilling som jeg vil tilstrebe når jeg i denne oppgaven skal diskutere min problemstilling i lys av de utvalgte artikler og annen relevant faglitteratur (Dalland, 2022, s.47).

2.2 Søkehistorikk

Jeg har søkt etter relevant litteratur gjennom bruk av flere forskjellige databaser, og har brukt ulike søkeord og flere kombinasjoner av søkeord. Databasene jeg har søkt i er Oria, Google Scholar, Idunn og Cristin. Søkeordene jeg har brukt i søkene er hovedsakelig kunnskapsbasert praksis, knowledge-based organizations AND prison AND rehabilitation, brukerperspektivet, rusmestring, brukerperspektivet AND rus AND kriminalomsorg, makt AND omsorg, kriminalomsorgens høgskole kunnskapsbasert, og programvirksomhet i kriminalomsorgen. Jeg har brukt ulike måter for å ekskludere eller inkludere innhold i søket. Inklusjonskriterier jeg har brukt er at jeg har valgt fagfellevurderte vitenskapelige artikler, samt at jeg har avgrenset til de siste 7 år. Jeg har med andre ord ekskludert vitenskapelige artikler fra før 2015. I tillegg har jeg snakket med bibliotekarer ved universitetet på mitt hjemsted, og bibliotekar på KRUS. Her har jeg fått tips og råd om søking i de ulike databasene. Min veileder gav meg også innspill på relevant litteratur, og jeg diskuterte med veileder relevansen på litteraturen jeg hadde funnet. Gjennom denne fremgangsmåten i litteratursøket fant jeg fire vitenskapelige artikler som datamateriale, og vil bruke disse som utgangspunkt for drøfting i denne oppgaven. I neste avsnitt vil jeg klargjøre hvilke kilder dette er, hva kilden bidrar med, og hvorfor jeg vil bruke denne kilden.

2.3 Kildekritikk

Jeg velger her å følge Dalland (2022) sin anbefaling om å vurdere kildene mine på en systematisk måte slik at de lar seg sammenligne. Vurderingene settes derfor opp etter samme mal som Dalland viser til (s. 204).

Tittel: «Positiv kriminologi bør gi nye krav til programvirksomhet».

Forfatter(e): Hansen, G. V. (2015)

Hensikt: I denne artikkelen argumenteres det for at positiv kriminologi/desistance bør få større plass i akkrediteringen av programmer i kriminalomsorgen.

Metode og utvalg: Individuelle kvalitative intervjuer. Gruppeintervju med sju informanter og ni individuelle intervjuer med domfelte.

Forskningsfunn: Utfordringen med programvirksomheten slik den er organisert er at den er en tidsavgrenset aktivitet. Det ser ut som om kriminalomsorgen i stor grad tilnærmer seg de kriminogene faktorene som om dette er problemer som gjennom ulike tiltak kan løses helt. Realiteten er at rus og kriminalitet ofte er såkalte «wicked problems». Dette er problemer der årsakene til problemene er uklare og der det sjelden er entydige og endelige løsninger. Et av de sentrale funnene var at det var selve prosessen som var viktigst for den domfelte, ikke selve innholdskomponentene i programmet.

Tittel: «Rusmestringsenheter i norske fengsler–humane og eksepsjonelle?»

Forfatter(e): Helgesen, J. H. I. (2015).

Hensikt: Denne studien utforsker hvordan ansatte tilknyttet rusmestringsenhetene beskriver at de jobber og tenker. Videre diskuteres det hvordan disse beskrivelsene står i forhold til ideer som står sentralt i «eksepsjonalisme-debatten».

Metode og utvalg: Kvalitative intervjuer med 23 informanter.

Forskningsfunn: Funnene i denne studien peker mot at arbeidet ved rusmestringsenhetene både støtter opp om og avviker fra eksepsjonalismens idé om en nordisk human fangebehandling. Vi vet fortsatt svært lite om hvorvidt den nordiske eksepsjonalismens ideer vil påvirke hvordan ansatte tilknyttet ordinære fengselsavdelinger tenker om og arbeider med innsatte med rusavhengighet. Det er bl.a. viktig å få mer utfyllende kunnskap om hvordan økt tverretatlig og tverrfaglig samarbeid innvirker på fangebehandlingen, hvilke konsekvenser den nye fangebehandlingen har for innsattes rehabilitering og ikke minst hvordan innsatte selv opplever dette.

Tittel: «Ny fangebehandling i norske fengsler? Om innsatte rusbrukeres opplevelser av selvbestemmelse og medvirkning».

Forfatter(e): Helgesen, J. H. I. (2017)

Hensikt: Artikkelen har til hensikt å utforske innsattes erfaringer med selvbestemmelse og brukermedvirkning i behandlings og rehabiliteringsprosesser.

Metode og utvalg: Kvalitative intervjuer. 15 dybdeintervjuer og to fokusgruppeintervjuer med til sammen 14 informanter.

Forskningsfunn: Artikkelen viser at manglende støtte og delegering av myndighet fra ledelse til ansatte fører til begrensinger i de innsattes mulighet for individuelle empowermentprosesser. Studien påpeker at empowermentprinsippene ut fra det politiske målet om å sikre rettighetsfestede velferdstjenester ikke er realisert for alle innsatte. Det diskuteres i artikkelen om det er egentlig er mulig, i fengselssystemets makttunge virksomhetsstruktur, å skape en praksis som åpner for mer autonomi og empowerment for innsatte.

Tittel: «Møter i mellomrommet: En studie blant høgskolekandidater i straffegjennomføring om deres forståelse av miljøarbeid i fengsel».

Forfatter(e): Grønvold, M., & Fransson, E. (2019).

Hensikt: I artikkelen spørres det om hvordan studentene i dag snakker om miljøarbeid og hvordan de knytter miljøarbeid til sine møter med innsatte.

Metode og utvalg: Kvalitativ metode, 24 individuelle samtaler og to fokusgruppeintervjuer med 12 informanter.

Forskningsfunn: Den norske fengselsbetjentutdanningen har stått i en særstilling i Europa, både når det gjelder lengden på utdanningen og gjennom miljøarbeid som en sentral metodisk tilnærming. Begrepet miljøarbeid er imidlertid ikke entydig, men er hentet utenfra og gitt ulikt innhold til ulike tider i utdanningen, samtidig som det praktiseres ulikt i norske fengsler. Artikkelen løfter fram hva miljøarbeid i fengsel er for studentene og hvordan miljøarbeid helt konkret gjøres. Artikkelen er et bidrag til høgskoledidaktikk i straffegjennomføring. Det sentrale funnet er at studentene mangler språk og begrepsforståelse, slik at de ikke er i stand til å fortolke og analysere det miljøarbeidet de utfører.

De fire artiklene jeg har valgt å bruke som datamateriale er alle fagfellevurderte. Datamaterialet gis derfor høy pålitelighet (reliabilitet), da de er kvalitetssikret av upartiske forskere. Artiklene inneholder dessuten gode redegjørelser for valg av metode, og hvordan data er samlet inn. Alt i alt vurderer jeg dataene i alle de fire artiklene som gyldige og studiene gis dermed også høy validitet. Her er også oversiktlige referanselister. Dette, samt de metodiske redegjørelsene, gjør

det mulig å etterprøve artiklens innhold og å søke og kontrollere kildene som henvises til i teksten.

2.4 Kildenes relevans

Dalland (2022) påpeker at et grunnleggende krav til data er at de må være relevante for problemstillingen, dette gjelder både de utvalgte tekster til litteraturstudien og de data som trekkes ut av tekstene (s. 63). Jeg vil her vurdere kildenes relevans.

Artikkelen «Positiv kriminologi bør gi nye krav til programvirksomhet» (Hansen, 2015) vurderes som relevant i et kunnskapsbasert perspektiv fordi den trekker frem betydningen av positiv kriminologi og dens plass i endringsprogrammene. Positiv kriminologi beskrives som et perspektiv som kobler sammen flere teorier, modeller og tilnærminger, som alle bygger på kunnskapsbasering.

Artikkelen «Rusmestringsenheter i norske fengsler–humane og eksepsjonelle?» (Helgesen, 2015), tar for seg beskrivelser av hvordan de ansatte jobber og tenker i rusmestringsenheter. Videre at en ut ifra et kunnskapsbasert perspektiv kan se på hvilke konsekvenser den nye fangebehandlingen har for innsattes rehabilitering, og ikke minst hvordan innsatte opplever dette. Det er relevant å se hvordan idéen til eksepsjonalismedebatten står i forhold til realitetene ute i praksisfeltet. Det er også relevant å se om erfaringskunnskapen som de ansatte beskriver bygger på forskning og brukerkunnskap.

Artikkelen «Ny fangebehandling i norske fengsler? Om innsatte rusbrukeres opplevelser av selvbestemmelse og medvirkning» (Helgesen, 2017) ser på innsattes opplevelse av hvordan brukervedvirkning oppleves under behandling på en rusmestringsenhet. Det er relevant å se på nyere forskning som tar for seg brukerkunnskapen som er en av de tre viktige kildene til kunnskapsbasert praksis.

Artikkelen «Møter i mellomrommet: En studie blant høgskolekandidater i straffegjennomføring om deres forståelse av miljøarbeid i fengsel» (Grønvold & Fransson, 2019) er en tekst som er relevant fordi miljøarbeid trekkes frem som kunnskapsbasert metodikk i kriminalomsorgens helhetlige russtrategi. Det er også relevant å se hvordan man kunnskapsbasert arbeider med høgskoledidaktikk, spesielt i lys av om det er samsvar mellom teori og praksis.

3. Litteraturgjennomgang

Jeg har i denne oppgaven valgt å ta utgangspunkt i relevante vitenskapelige og empiriske forskningsartikler. Her vil jeg trekke frem funn fra de utvalgte artikler som jeg senere skal drøfte opp mot annen relevant litteratur i oppgavens kapittel 5 og 6.

4.1 Hansen, G. V. (2015) Positiv kriminologi bør gi nye krav til programvirksomhet.

I denne artikkelen argumenteres det for at positiv kriminologi/desistance bør få større plass i akkrediteringen av programmer i kriminalomsorgen. Det pekes på at utfordringen med programvirksomheten slik den er organisert er at den er en tidsavgrenset aktivitet. Det ser ut som om kriminalomsorgen i stor grad tilnærmer seg de kriminogene faktorene som om dette er problemer som gjennom ulike tiltak kan løses helt. Realiteten er at rus og kriminalitet ofte er såkalte «wicked problems» (Rittel & Webber, 1973, gjengitt i Hansen, 2015). Dette er problemer der årsakene til problemene er uklare og der det sjelden er entydige og endelige løsninger. I artikkelen stilles spørsmålet om man i for stor grad er opptatt av innholdskomponentene i rusprogrammene, og at det heller bør settes søkelys på de prosessene som skjer både på gruppenivå og i de individuelle prosessene som fører til mestring av rusproblemer og videre til å avstå fra kriminalitet. Positiv kriminologi setter søkelys på ressurser som bor i den enkelte, noe som innebærer individuelle løsninger og individuelle prosesser. Resultatene i Hansens undersøkelse gir ikke noe klart svar på om en vektlegging av positiv kriminologi bidrar til at målene i kriminalpolitikken nås, men han argumenter for at det i akkreditering av programmer bør vektlegges dokumentasjon for deltagerens individuelle prosesser forankret i positiv kriminologi. Videre konkluderte han i undersøkelsen med at oppfølgingen er for dårlig etter gjennomført program, slik at utviklingen som ble rapportert inn ikke ble opprettholdt. Artikkelen gir også et viktig bidrag til et sentralt element i modellen for

kunnskapsbasert praksis, nemlig brukermedvirkning og hvordan forskning kan bidra til bedre vurdering av akkreditering av programmer.

4.2 Helgesen, J. H. I. (2015). Rusmestringsenheter i norske fengsler – humane og eksepsjonelle?

Artikkelen utforsker hvordan ansatte tilknyttet rusmestringsenhetene beskriver at de jobber og tenker, samt hvordan disse beskrivelsene står i forhold til idéer som står sentralt i «eksepsjonalisme-debatten». Funnene som presenteres peker mot at arbeidet ved rusmestringsenhetene både støtter opp om og avviker fra eksepsjonalismens idé om en nordisk human fangebehandling (Pratt, 2008a, 2008b, gjengitt i Helgesen, 2015). Vi vet fortsatt svært lite om hvorvidt den nordiske eksepsjonalismens idéer vil påvirke hvordan ansatte tilknyttet ordinære fengselsavdelinger tenker om og arbeider med innsatte rusmiddelbrukere. Det er bl.a. viktig å få mer utfyllende kunnskap om hvordan økt tverretattlig og tverrfaglig samarbeid innvirker på fangebehandlingen, hvilke konsekvenser den nye fangebehandlingen har for innsattes rehabilitering og ikke minst hvordan innsatte selv opplever dette. I artikkelen poengteres det at det er viktig å fremskaffe mer kunnskap om hvilke konsekvenser den nordiske fangebehandlingens humane preg får for praksis, noe som dermed er sentralt også når det gjelder å utvikle en kunnskapsbasert praksis. Funnene i artikkelen beskriver noen av konsekvensene for den innsattes rehabilitering ved for eksempel at russamtalen ikke tas i bruk, at rehabiliteringstiltak ikke tilpasses den enkeltes behov og at det av driftsmessige hensyn overføres domfelte til enhetene som ikke har rusavhengighet eller mangler motivasjon. Samtidig påpekes det at det arbeides godt med den domfeltes levekår og at de domfelte alltid får tilbud om behandling av spesialisthelsetjenesten

4.3 Helgesen, J. H. I. (2017) Ny fangebehandling i norske fengsler? Om innsatte rusbrukeres opplevelser av selvbestemmelse og medvirkning.

Artikkelen ser på innsattes opplevelse og ulike dimensjoner av tilrettelagt selvbestemmelse og medvirkning i behandlings- og rehabiliteringsprosesser ved tre ulike rusmestringsenheter. Det er i studien også sett på hvordan styring og ledelse, organisatoriske strukturer, kommunikasjon og strukturering av endringsprosesser påvirker innsattes opplevelse av mulighet for empowerment og selvbestemmelse. Studien trekker frem ulikhetene til rusmestringsenhetene,

som i varierende grad og på ulik måte legger til rette for innsattes selvbestemmelse og medvirkning både på individ, gruppe og kollektivt nivå. I den enheten som ble kalt «Kollektivet», bidro tydelige felles mål, tett felleskap, tydelige normer og lederstøtte til økt makt hos ansatte i utformingen av hverdagspraksis og innsattes opplevelse av autonomi. Ved rusmestringsenheten «Venterommet», ble ikke innsatte tilbudt behandling eller rehabilitering, som førte til at innsatte følte seg avmektig når det gjelder å skape endring. Den siste rusmestringsenheten «Slusa» plasserte seg mellom de to andre enhetene, der innsatte fikk mulighet for valg av egne endringsmål, det var godt samarbeid med ansatte og det var en opplevelse av gode individuelle endringsprosesser.

Studien viser at manglende støtte og delegering av myndighet fra ledelse til ansatte fører til begrensinger i de innsattes mulighet for individuelle empowerment-prosesser. Det kommer frem at den enheten som arbeidet minst i tråd med idealene for myndiggjørende empowerment-prosesser, der er de innsatte mest fornøyd. Denne enheten hadde faste mål og tradisjonell kollektiv tilnærming av fangebehandling.

Studien påpeker at empowermentprinsippene ut fra det politiske målet om å sikre rettighetsfestede velferdstjenester ikke er realisert for alle innsatte. Dette på tross av at noen rusmestringsenheter la til rette for at den innsatte opplevde mulighet for opparbeidelse av mer tillit, selvbestemmelse og innflytelse på egne rehabiliteringsprosesser. Det argumenteres for at muligheten til å skape en praksis som åpner for mer autonomi og empowerment for innsatte i fengselssystemets makttunge virksomhetsstruktur er til stede. På tross av dette påpekes det at å realisere empowermentsidealet «frivillighet» og «valgfrihet» kan diskuteres. Denne artikkelen bidrar til mer kunnskap om brukerperspektivet, som er sentralt i en kunnskapsbasert praksis.

[4.4 Grønvold, M., & Fransson, E. \(2019\). Møter i mellomrommet: En studie blant høgskolekandidater i straffegjennomføring om deres forståelse av miljøarbeid i fengsel.](#)

I artikkelen spørres det om hvordan studentene i dag snakker om miljøarbeid og hvordan de knytter miljøarbeid til sine møter med innsatte. Den norske fengselsbetjentutdanningen har stått i en særstilling i Europa, både når det gjelder lengden på utdanningen og gjennom miljøarbeid som en sentral metodisk tilnærming. Begrepet miljøarbeid er imidlertid ikke entydig, men er

hentet utenfra og gitt ulikt innhold til ulike tider i utdanningen, samtidig som det praktiseres ulikt i norske fengsler. Erving Goffmans rammebegrep benyttes for å analysere studentenes bilder og deres historier om møter med innsatte. Historiene som studentene fortalte, viste et bilde av miljøarbeid knyttet til å kunne se muligheter i ulike situasjoner og å være disponibel for aktivitet og samtale med innsatte. Artikkelen viser dermed til en måte å jobbe med kunnskapsbasert praksis på. Gjennom fagutvikling og utvikling av begreper som beskriver og treffer feltet utvikles begreper som forener felt og fag. På denne måten kan fagutvikling og profesjonsutvikling forenes, og en kan legge til rette for forskningsbasert undervisning hvor studentene gis mulighet for deltakelse. Vesentlige funn i studien viser at studentene i liten grad kunne koble felterfaringer til begreper og fag. Møter studentene hadde med de innsatte ble av studentene ikke fremhevet som vesentlige for de innsatte, eller som miljøarbeid knyttet til fagkunnskap. Studentene manglet språk, og begrepsforståelse til å fortolke og analysere det praktiske miljøarbeidet de utførte. Viktigheten av å utvikle begreper, som forener felt og fag, teori og praksis, trekkes frem. Artikkelen er et bidrag til høgskoledidaktikk i straffegjennomføring, og er relevant ved å rette fokuset mot forskningsbasert undervisning. Forskningsbasert kunnskap er sentral i en kunnskapsbasert praksis.

Jeg har i dette kapitlet trukket frem de sentrale funnene fra de utvalgte artiklene. Funnene skal jeg bruke når jeg drøfter min problemsstilling opp mot annen relevant faglitteratur i kapittel 5 og 6.

4. Faglig og teoretisk forankring

Jeg skal i dette kapitlet presentere den faglige og teoretiske forankringen til oppgaven. I første avsnitt skal jeg sette søkelyset på kunnskapsbasering – idealer og realiteter. Her vil jeg vise til ulike forståelser av kunnskapsbasering, og se dette opp mot hvilke idealer kriminalomsorgen har i det kunnskapsbaserte arbeidet. Er det en felles forståelse for hva det vil si å jobbe kunnskapsbasert, eller viser realitetene at kunnskapsbasering forstås og håndteres ulikt alt etter hvem som gjør det og hva man gjør. Eksempelvis i endringsarbeid med rusavhengige og hvilken kunnskap dette fundamenteres i. Deretter skal jeg i neste avsnitt redegjøre for kunnskapsbasert praksis – en arbeidsmodell, og hvordan denne modellen kan brukes i kriminalomsorgen. Videre er det relevant å trekke inn kunnskapsutviklingen i kriminalomsorgen.

3.1 Kunnskapsbasering – idealer og realiteter

Jeg skal først redegjøre for hvordan kriminalomsorgen har utviklet sin kunnskapsbasering gjennom ulike tidsepoker, og hvordan dette har endret seg i utviklingen av fengselsbetjentyrket. Deretter skal jeg komme med eksempler på hvordan kunnskapsbasert praksis som ideal kan møte på utfordringer.

I dag arbeider kriminalomsorgen ut fra idealet om kunnskapsbasert praksis, noe som kommer tydelig frem i ulike styrings -og strategidokumenter. Kriminalomsorgens virksomhetsstrategi vektlegger at kriminalomsorgens virksomhet er basert på kunnskapsbaserte beslutninger og praksis (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2021, s. 19). Det er både faglig og politisk enighet om at kriminalomsorgen skal jobbe ut fra en kunnskapsbasert praksis. Idealet om en kunnskapsbasert kriminalomsorg er med andre ord nedfelt i både virksomhetsstrategien og i politiske styringsdokumenter (St.Meld.Nr.37 (2007-2008), 2008, s.57).

Innholdet i styringsdokumentene har siden 2000-tallet hatt ulikt fokus på hvordan kriminalomsorgen forholder seg til kunnskap. Mjåland og Ugelvik (2021) har gjort en sammenlignende analyse av kriminalomsorgens strategidokumenter, om hvordan kriminalomsorgens syn på straff bør gjennomføres. Artikkelen setter søkelyset på forskningens plass i strategidokumentene Strategi for faglig virksomhet 2004-2007, Virksomhetsstrategi 2014-2018 og virksomhetsstrategi for kriminalomsorgen 2021-2026. I det første dokumentet finner de at kriminalomsorgen presenteres som en kunnskapsstyrt virksomhet, der kunnskapsgrunnlaget skulle hentes fra norsk og utenlandsk forskning. I det neste dokumentet er begrepet forskning falt helt bort, men i stedet brukes begrepet kunnskapsbasert. I det siste dokumentet er forskningen tilbake, men ikke i like stor grad som i det første dokumentet. I det siste dokumentet kan det virke som at kriminalomsorgen skal støtte seg på egenprodusert forskning, og bare i liten grad samarbeide med eksterne akademiske miljøer (Mjåland & Ugelvik, 2021, s. 235). Ut fra dette er det naturlig å se på hvordan kriminalomsorgen har kommet til disse idealene, og om det er koblinger til profesjonsutviklingen i andre profesjoner en naturlig kan sammenligne seg med. Jeg vil derfor se på hva som kjennetegner en profesjon, og hvordan utviklingen har vært gjennom ulike tidsepoker.

Hva som kjennetegner en profesjon har vært omstridt, og profesjonsforskningen har hatt som felles problemstilling hva som skiller en profesjon fra andre yrker. Fauske (2008) deler inn profesjonsforskningens historie i tre faser. Den første fasen går frem til 1960-tallet, der profesjonenes særtrekk og posisjon i samfunnet ble forsøkt identifisert. Den andre fasen strekker seg fra 1970-tallet til 1990-tallet. Her ble det rettet et kritisk blikk mot profesjonenes monopolisering av arbeidsoppgaver og utøvelse av makt. De siste 10-15 årene er den siste fasen, der forskjellige forskningstradisjoner forenes, i en mer helhetlig forståelse av profesjoner (Fauske, 2008, s.31). Hvem som kan kalle seg en profesjon er omdiskutert, men det er bred enighet om å definere en profesjon som «[...] en type yrke som utfører tjenester basert på teoretisk kunnskap ervervet gjennom en spesialisert utdanning. Profesjoner er yrker med bestemte koblinger til høyere utdanning og forskning» (Molander & Terum, 2008, s.13). Ved å sammenligne fengselsbetjentutdanningen med andre korte profesjonsutdanninger, vil jeg trekke frem at fengselsbetjentutdanningen ble høyskoleutdanning først i 2012, da som en toårig høyskoleutdanning. Profesjoner som lærere og sykepleiere, har hatt høyskoleutdanning siden 1970-tallet og 1980-tallet med treåring bachelorutdanning. Først i 2019 ble det mulig å ta en bachelorgrad i straffegjennomføring i Norge. Kirsti Nymo (2019) innleder i sitt bokkapittel «Fengselsbetjent i dag- og i morgen», om fengselsbetjentenes breddekompetanse. I Norge har ikke fengselsbetjenten som oppgave å bare ivareta sikkerheten og være vokter, men har en oppgave som må balansere mellom straff og rehabilitering, ved å vokte og samtidig gi omsorg. Dette er en oppgave som må anerkjennes som krevende. Ut fra dette argumenteres det for at det er på høy tid at grunnutdanningen til fengselsbetjenter blir bachelorutdanning (Nymo, 2019, s. 332). I programplanen til bachelorstudiet i straffegjennomføring, beskrives både den kunnskapen og de ferdigheter fengselsbetjenten skal ha oppnådd: «Studentene skal kunne anvende faglig kunnskap om straffegjennomføring og relevante resultater fra forsknings og utviklingsarbeid knyttet til praktiske og teoretiske problemstillinger innen ulike straffegjennomføringsformer å treffe begrunnede valg» (KRUS 2021, s.4).

Det stilles både krav og forventninger til kunnskapsgrunlaget og fengselsbetjentenes kompetanse. Kunnskapsbasert kriminalomsorg skal bidra til at kriminalomsorgen kommer vekk fra at kunnskap er hendelsesbasert, der fremtidens kunnskap tar utgangspunkt i den kunnskapen vi har om sammenhenger mellom de faktorer som påvirker risikoen for tilbakefall. «De få gruoppvekkende og spektakulære tilfellene må ikke være fundamentet i politikken. Dagens politikk er for mye preget av dette slik at den blir hendelsesbasert istedenfor kunnskapsbasert»

(St.Meld.Nr.37 (2007-2008), 2008, s.57). Å ha en kunnskapsbasert praksis skal altså bidra til at en kommer bort fra en hendelsesbasert praksis. Jeg vil i kapittel 5 og 6 drøfte hva som kan være utfordringer i kriminalomsorgens kunnskapsbaserte praksis.

3.2 Kunnskapsbasert praksis- en arbeidsmodell

I dette avsnittet skal jeg redegjøre hva kunnskapsbasert praksis innebærer. Jeg skal ta for meg modellen i Nortvedt et al. (2021), som viser hvilke kunnskapskilder som inngår i en praksis som er kunnskapsbasert. Jeg skal her ta for meg kjernen i hver enkelt av kunnskapskildene i modellen og relatere disse til min problemstilling.

Konseptet kunnskapsbasert praksis bør være basert på pålitelig og forskningsbasert kunnskap. Fagpersoner skal kunne være i stand til å bruke forskningsbasert kunnskap i utøvelsen av fag. Når det skal jobbes med rusavhengige finnes det mye relevant forskning. Forskningen kan for eksempel synliggjøre betydningen av hvordan en velger ut kandidater til rehabiliteringstiltak. Helgesen (2015) setter søkelyset på at det er i strid med forskningens anbefalinger å plassere domfelte som ikke har motivasjon eller har rusavhengighet i en enhet for behandling. Dette understøttes av forskning som viser at rehabiliteringstiltak skal tilpasses den enkelte for mest mulig resultat (McGuire, 2010; Andrews, 2010, gjengitt i Helgesen, 2015, s. 514). Videre viser forskningen at å plassere domfelte på en enhet for behandling, uten motivasjon og behov for rehabiliteringstiltak kan føre til uteblivelse av behandlingseffekt og økt tilbakefall (Andrews & Bonta, 2006; McGuire, 2010, gjengitt i Helgesen, 2015, s. 518). Det er den eksisterende forskningen som skal gi grunnlag til kunnskap, og ut fra eksemplene over så viser de at kriminalomsorgen tar beslutninger som ikke er fundamentert i forskningslitteraturen.

Erfaringsbasert kunnskap er kunnskap som er basert på erfaring eller praksiskunnskap, og er grunnleggende for alle som jobber med brukere. Erfaringsbasert kunnskap handler om å reflektere over det en gjør. Denne kunnskapen kan for eksempel betegnes som taus kunnskap, skjønnsutøvelse og intuisjon. Her vil jeg trekke inn erfaringene til studentene i Grønvold & Fransson (2019), der den erfaringsbaserte kunnskapen i møtet med den domfelte synliggjøres. Eksemplet som det vises til handler om en innsatt som hadde kuttet seg, der studenten «leser» situasjonen, er «passe» nær innsatte og samtidig aktivt handlende (Grønvold & Fransson, 2019,

s.187). Poenget med eksempelet er å synliggjøre at studenten i denne situasjonen, kanskje brukte erfaringsbasert kunnskap, og handlet intuitivt for hvordan situasjonen ble løst. Samtidig kan det ikke utelukkes at studenten brukte kommunikasjonsferdigheter og tilnærming forankret i erfaring eller forskning. I fengselet kalles slike situasjoner «betjentblikket», mens i helsevesenet brukes begrepet klinisk ekspertise, som forutsetter at helsepersonell finner, vurderer og anvender forskningsbasert kunnskap sammen med egen erfaring (Nortvedt et al, 2021, s.20). Dette kan også relateres til domfelte med rusavhengighet, der den erfaringsbaserte kunnskapen kobles sammen med forskningen. Den ansatte kan bidra intuitivt i samtaler, som trekker inn elementer som forskningen har vist er av betydning. Dette kan for eksempel være forskning om mestring som sier; å være i stand til å se situasjonsbestemte erfaringer foran seg, kan bidra til økt forståelse for situasjonskreftene og muligheten for å mestre dem (Brumoen, H. 2010, s.1025)

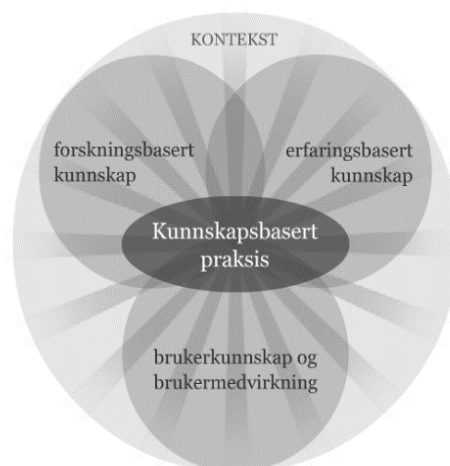
Det har i helsevesenet vært en dreining fra at tidligere tok helsevesenet og i stor grad legen beslutningene på vegne av pasienten, til at pasienten gjennom sin brukerkunnskap nå deltar med aktiv rolle i forhold til valg som gjelder egen helse. I en kunnskapsbasert praksis vektlegges brukerens meninger og erfaringer, og gode beslutninger skal tas i samarbeid mellom bruker og den profesjonelle aktøren. Dette er brukervedvirkning i praksis (Nortvedt et.al, 2021, s.21). Brukervedvirkning er lovfestet i pasient- og brukerrettighetsloven, som sier at «Pasient eller bruker har rett til å medvirke ved gjennomføring av helse- og omsorgstjenester» (Pasient- og brukerrettighetsloven, 1999, §3.1). I arbeidet med rusavhengige, er det derfor sentralt at den domfelte får være med på å bestemme hva som skal vektlegges. Brukervedvirkning og begrepet empowerment henger sammen, og handler om at brukeren skal få mer makt til å ta styring og kontroll over eget liv. Dette er en prosess som illustreres slik: styrke fører til kraft, som fører til makt (Askheim, 2012, s.12). Empowerment skal bidra til motmakt, og har som et grunnleggende poeng å bevisstgjøre sammenhengene om egen livssituasjon, og andre ytre forhold som skaper en opplevelse av avmakt (Askheim, 2012, s. 21).

Brukervedvirkningens betydning synliggjøres ved å trekke frem viktigheten av mer vektlegging på de livsområdene som er viktige for den domfelte, enn bare et ensidig søkelys på rusbruken (Langeland, 2011; Neale, 2011, gjengitt i Helgesen, 2017, s. 113).

Den settingen som kunnskapsbasert praksis skal utføres i, kalles kontekst. Alle elementene eller kunnskapskildene påvirkes av konteksten. Erfaringsbasert kunnskap preges av hvor en har sin praksis, og hvilke brukere en har hatt kontakt med. Dette er også med på å påvirke hvilke spørsmål som formuleres.

Den forskningsbaserte kunnskapen vil på samme måte bidra til ulike avgjørelser, prioriteringer i ulike praksiser og kontekster (Nortvedt et al., 2021, s.21-22). Dette kan relateres til kriminalomsorgen, ved å trekke frem studien til Hansen (2015). Han fant at prosessen var viktigere for brukerne, enn innholdet og elementene i programmene. Altså selv om forskning kan fastslå at programmer har virkning, kan brukerne trekke frem noe som for dem er mer betydningsfullt. Det var muligheten for støtte i å endre seg mot et kriminalitetsfritt liv programmet bidro med. Prosessen med meningsfortetting er noe som er sentrale elementer i positiv kriminologi (Miles & Huberman, 1994, gjengitt i Hansen, 2015, s.201).

Kunnskapsbasert praksis er en prosess som forgår over flere trinn. Disse trinnene består av spørsmålsformulering, søke etter forskningsbasert kunnskap, kritisk vurdering av forskningen, bruk av pålitelig forskningsbasert kunnskap sammen med erfaringsbasert kunnskap og brukerens preferanser i praksis, samt foreta en evaluering av egen praksis. Å utøve kunnskapsbasert praksis handler om å sette elementene i modellen sammen. Jeg viser til figuren under, som illustrer kunnskapsbasert praksis som modell (figur 1.1).

Figur 1.1 Modell for kunnskapsbasert praksis (Nortvedt et al, 2021, s.17).

Modellen jeg bruker er som tidligere nevnt hentet fra helsevesenet, men er relevant og overførbart til kriminalomsorgen. Det som kan trekkes frem er essensen i definisjonen, på tvers av fagfelt. Det innebærer å bruke kunnskapen fra både forskning, erfaring og brukerkunnskapen i den gitte konteksten (Nortvedt et al., 2021, s. 17). Dette illustreres godt i studien til Grønvold og Fransson (2019) om miljøarbeid i fengsel der utførelsen ikke er godt nok forankret i kunnskapsbasert praksis, og at det må utvikles ny straffegjennomføringsdidaktikk som forener teori og praksis (Grønvold & Fransson, 2019, s.192).

5. Endringsarbeid og kunnskapsbasert praksis

I dette kapitlet skal jeg drøfte kriminalomsorgens faglige tilnærming til endringsarbeid, og hvordan noen av de metodikkene som brukes er fundamentert i en kunnskapsbasert praksis. Jeg har valgt å legge til grunn det som trekkes frem av faglige tilnærminger i kriminalomsorgens helhetlige russtrategi, og bruke disse som bakteppe for drøftingen. Visjonen til russtrategien er «aktiv oppfølging av domfelte/innsatte med rusproblemer – bedre livsmestring og et tryggere samfunn» (Kriminalomsorgen, 2008-2011). Endringsmodellen i russtrategien skal være fundamentert i en kunnskapsbasert metodikk, hvor det kriminalomsorgsfaglige innhold for eksempel kan være Miljøarbeid, MI-samtaler og rusprogrammer (Kriminalomsorgen, 2008-2011). Gjennom datamaterialet mitt og annen litteratur, var det relevant å sette søkelyset på metodikken i endringsarbeidet og drøfte dette opp mot arbeidsmodellen. Jeg vil derfor diskutere både programvirksomheten og miljøarbeid relatert til arbeidsmodellen.

5.1 Kunnskapsbasert metodikk, avgjørende i endringsarbeidet?

Jeg vil starte med å redegjøre kort for metodikk og endringsmodell som anvendes i endringsarbeid med domfelte med rusavhengighet. Deretter vil jeg drøfte rusprogrammernes innhold og metodikkens betydning i endringsarbeid med rusavhengige domfelte.

Programmene i kriminalomsorgen har som formål å gi innsatte ny kunnskap og motivasjon til endring. Eksempler på slike programmer er '*Russamtalen*' og '*Er-Vil-Kan- et styrkebasert rus- og livsmestringsprogram*', (programbank.no). Alle programmene baserer seg stort sett på felles

tilnærming gjennom metodene MI, kognitiv adferdsteori og søkelys på medvirkning, erfaringsutveksling og refleksjon (krus.no; programbank.no). Russamtalen er for eksempel fundamentert i kunnskapsbaserte metodikker, gjennom kognitive tilnærminger, arbeid med levekår, bruk av Bam (Brumoen & Højdahl, 2016), MI, endringshjulet og samarbeidsrelasjonen (Barth et al., 2013). Rusprogram i kriminalomsorgen skal drives i samsvar med Kriminalomsorgsdirektoratets rundskriv, «Retningslinjer for programvirksomheten i kriminalomsorgen» (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2015b).

Som tidligere nevnt trakk jeg frem funn i artikkelen til Helgesen (2015) der flere av informantene forteller at rusprogrammene ikke ble brukt i rusmestringsenhetene, og mulige konsekvenser når det i stedet ble gjennomført gruppesamtaler. Jeg vil koble dette opp mot temaet rehabilitering og prosedural rettferdighet i kriminalomsorgen. Lundeberg & Mjåland (2016) trekker frem at litteraturen vektlegger respektfull fangebehandling som det viktigste for den domfelte, når den domfelte vurderer hvor bra et fengselsopphold har vært (Lundeberg & Mjåland, 2016, s. 37). De trekker også frem betydningen av individuell tilrettelegging der brukermedvirkning var en av suksessfaktorene, og hvor relasjonen mellom de domfelte og ansatte gis stor betydning (Lundeberg & Mjåland, 2016, s. 42). I boka til Barth et al. (2013) fremheves også relasjonenes betydning i metoden MI, som sier «Behandleren skal legge til rette for et positivt mellommenneskelig forhold til klienten, ved å innta en klientsentrert holdning, vise respekt og være aksepterende» (Barth et al., 2013, s.161). Det er sentralt i en kunnskapsbasert praksis å være oppmerksom på relasjonens betydning i lys av brukerkunnskapen som kunnskapskilde. I yrker der det skal arbeides med endringer, viser undersøkelser og erfaring fra praksis at relasjonen betyr mer enn det instrumentelle og teknikkene som brukes (Røkenes & Hanssen, 2002, s. 19). Relasjon handler også om tillit, og det er derfor relevant å trekke inn betydningen av tillit. Ugelvik (2021) setter i sin artikkel søkelyset på betydningen av tillit i endringsprosesser, og at tillit er betydningsfullt for å styrke desistance-prosesser. Tillit som en viktig faktor i endringsprosesser, trekkes ofte frem i litteraturen om desistance (McNeill 2006; McNeill & Weaver 2010; King 2013a; McNeill 2016b; Villeneuve et al. 2013, gjengitt i Ugelvik, 2021, s. 1). Tillit bygger og forsterker relasjoner (Hawley, 2012, gjengitt i Ugelvik, 2021, s.3). For å skape endringer, og å klare og leve uten kriminalitet og rusavhengighet er rusprogrammer en sentral faglig tilnærming. Disse skal være akkreditert, gjennom forankring i vitenskapelige prinsipper. Fra et kunnskapsbasert perspektiv, vil jeg trekke frem et av hovedfunnene i studien til Hansen (2015). Han fant at

innholdskomponentene og selve programinnholdet ikke var det viktigste for deltagerne, men vektla gruppeprosessen og diskusjonene som skapte individuelle og delvis forskjellige prosesser (Hansen, 2015, s. 205). Artikkelen setter søkelyset på betydningen av brukermedvirkning, gjennom positiv kriminologi. Positiv kriminologi beskrives som et perspektiv som kobler sammen flere teorier, modeller og tilnærminger (Ronel & Elisha, 2011, gjengitt i Hansen, 2015, s.197).

Brukerkunnskapen i kunnskapsbasert praksis er viktig, og handler om brukerens forståelse av hvordan sosiale problemer kjennes på kroppen. Den som vet mest om egne problemer og erfaringer, er den domfelte selv. For å innta et brukerperspektiv, er det perspektivene brukerkunnskap og metodekompetanse som er viktige. Metodekompetanse handler om hvordan man får felles forståelse mellom bruker og hjelper (Chudasma, 2022, s. 19-20). Positiv kriminologi handler, som sagt, om å bruke flere teorier, modeller og tilnærminger for å endre seg. Gjennom å lytte til den domfelte, og hva han selv mener er viktig, kan man rette fokuset mot ulike teorier som får den domfelte til å avstå fra kriminalitet. Jeg tenker da spesielt på desistance-orientert praksis, hva som får den domfelte til å avstå fra kriminalitet. Her vil jeg trekke frem forståelsen og betydningen av håp, at prosesser kan være komplekse, støtte i endringsprosesser, domfeltes egne styrker, selvbestemmelse, relasjonens betydning og sosial kapital (McNeill et al., 2012, s.2). Rusprogrammene ble ikke tatt i bruk på rusmestringsenhetene (Helgesen, 2015, s. 513). Dette kan bety at rusprogrammer ikke trenger å fremstå som avgjørende for den domfeltes endring, men kriminalomsorgen kan rette søkelyset mer mot individuelle prosesser ut fra en desistance-orientert praksis, både som en del av programmene og i tillegg til. Hvis den domfelte ut fra sin brukerkunnskap vektlegger jobb, mer enn selve endringsprosessen og mestring av rusavhengigheten, kan dette understøttes i relevant forskning i hva som får en til å avstå fra kriminalitet. I endringsprogrammet Er-Vil-Kan, har de en tilnærming som er desistance-orientert, og som gjennom en kunnskapsbasert praksis har utformet programmet med en mer helhetlig tilnærming. Denne tilnærmingen, imøtekommer kanskje noe av det Hansen (2015) kritiserer med akkrediteringen av programvirksomheten, gjennom at programinnholdet i Er-Vil-Kan har elementer av positiv kriminologi, basert på idealene kunnskapsbasert, helhetlig og fleksibelt. Hvis kriminalomsorgen har en dreining bort fra for eksempel russamtalen og manualbaserte tilnærminger, er det naturlig å se hen til at deler av metodikken i programmene likevel brukes. Poenget er at selv om MI er sentral i russamtalen,

kan MI som metode alene brukes for å skape endring, relasjon og tillitt. Dette kan være en kunnskapsbasert beslutning, og velge bort noe som ikke fungerer.

5.1.1 Miljøarbeid – kunnskapsbasert eller noe vi bare gjør?

Jeg vil her diskutere miljøarbeid i fengselet, og hvilken betydning det har for endringsarbeidet og hvordan miljøarbeid kan kobles til kunnskapsbasert praksis. En viktig oppgave for kriminalomsorgen, er å få til en endring av den domfeltes uhensiktsmessige atferd, og det skal legges til rette for at den domfelte aktivt kan jobbe med endring. Dette skal bidra til satsningsområdet kriminalitetsforebyggende tiltak, og miljøarbeid er et slikt tiltak på lik linje med de andre tiltakene i kriminalomsorgen (Drægebø, 2006).

I studien til Grønvold og Fransson (2019) er et av de sentrale funnene at studentene i liten grad reflekterte og anerkjente eget arbeid som miljøarbeid (Grønvold & Fransson, 2019, s. 190). De påpeker videre at miljøarbeid i fengsel er et fag som ikke er utviklet i en fengselsfaglig kontekst, og hvor undervisningen i faget sjelden tar for seg begrepenes opprinnelse. Dette kan føre til at begrepsforståelsen til miljøarbeid i en fengselskontekst hules ut (Grønvold & Fransson, 2019, s.182). Fengslet som arena for miljøarbeid er preget av regler og rutiner, der fengselsbetjentene har en dobbeltrolle, som både skal være vokter og hjelper. Avdelingen hvor den innsatte soner er på en måte innsattes eget hjem, der avdelingen skal dekke den domfeltes ulike behov (Drægebø, 2006, s.195) I kriminalomsorgsmeldingen heter det at «Tilværelsen under straffegjennomføringen skal, så langt som mulig, være lik tilværelsen ellers i samfunnet» (St.Meld.Nr.37 (2007-2008), 2008, s.22).

Fengselsbetjenters tilstedeværelse i fellesskap gjør det mulig å ta tak i situasjoner og hendelser som oppstår i samspillet i avdelingen. Miljøarbeid handler om at fengselsbetjentene analyserer gruppens indre dynamikk, gruppeprosesser, setter mål for de aktivitetene og sammenligninger som etableres eller som allerede er etablert i avdelingen (Drægebø, 2006, s.195). Miljøarbeid og straffegjennomføring der fengselet er arena for utøvelse av makt, kan være en etisk kløe. Den som jobber direkte med den domfelte skal ikke definere hvilke utfordringer den enkelte har, men skal lytte til hva den innsatte mener han trenger. I miljøarbeidet skal det etableres et

samarbeid mellom domfelt og ansatt, som bidrar til tilrettelegging for endring (Drægebø, 2006, s. 195). Dette er i tråd med kunnskapsbasert praksis, der brukerperspektivet og brukervedvirkning ivaretas.

Studien til Grønnvold & Fransson (2019) belyser at studentene mangler språk og begrepsforståelse, slik at de ikke er i stand til å fortolke og analysere det miljøarbeidet de utfører. Gjennom å knytte praksis opp mot teori, vil studentene/betjentene bedre være i stand til å jobbe mer kunnskapsbasert. Det finnes flere elementer fra forskning, som kan bidra til en mer faglig tilnærming til miljøarbeid. I miljøarbeid er også relasjonen en grunnpilar, og kan beskrives som «Ethvert menneske antas best å utvikle eller forandre sider ved seg selv i samhandling med andre mennesker, og samhandling fordrer relasjoner». Samarbeid og samhandling er grunnleggende, der fengselsbetjenten eller miljøarbeideren utforsker i stedet for å formane (Drægebø, 2006, s.197-199). I oppsummeringen av artikkelen til Drægebø (2006), argumenterer hun for at miljøarbeid i fengsel fundamenteres i tydelige og tilbakevendende strukturer og troverdige relasjoner (Drægebø, 2006, s. 203). Miljøarbeid er derfor relevant å trekke frem i en kunnskapsbasert praksis ved at miljøarbeid vektlegger brukerperspektivet som sentralt, og at forskning understøtter relasjonenes betydning.

6. Brukermedvirkning og kunnskapsbasert praksis

I dette kapittelet skal jeg diskutere brukervedvirkning i kriminalomsorgen, og relatere det til teoriene knyttet til kunnskapsbasert praksis. Jeg skal ta for meg ulike utfordringer til fengselet som endringsarena.

6.1 Fengselet som endringsarena

De som jobber i kriminalomsorgen tar sine beslutninger fundamentert i lover, regler og retningslinjer. I forskningen brukes begrepet *bakkebyråkrater* eller *human service organisations*, som er organisasjoner som skal gjøre noe med mennesker, i motsetning til å levere noe til mennesker. Organisasjonene har flere kompetansefelt, og arbeider med både sammensatte problemer og med mange problemer som må løses ut fra ulike innfallsvinkler. Mandatet er å tjene allmennhetens interesser (Vabø & Vabo, 2014, s.14).

Ut fra et kunnskapsbasert perspektiv er det interessant å se på menneskesynet til kriminalomsorgen, og hvordan humanistiske prinsipper løftes frem som ideal i de politiske styringsdokumentene, der det heter at «samspillet mellom blant annet forvaltningssamarbeid, miljøarbeid og påvirkningsprogrammer danner et humanistisk grunnlag» (St.Meld. Nr. 37 (2007-2008), 2008, s.78). Dette blir problematisert i artikkelen til Hammerlin (2015), som argumenter for at humanismens grunnsyn ikke er forenlig med fengselets rammer, der det er kontroll, låste dører, sikkerhetsforanstaltninger, og de strenge regler som fengselet innehar. Humanismen setter menneskeverdet som det sentrale, der frihet, integritet og verdighet skal ivaretas. Hammerlin (2015) påpeker at kriminalomsorgen bør ha et mer bevist forhold til begrepsbruken, når straff og frihetsberøvelse står i motstrid til humanismens grunnprinsipper hvor individets frie valg er grunnleggende (Hammerlin, 2015, s.135). Ut fra en kunnskapsbasert praksis, er dette relevant ut fra brukerens perspektiv, og om frihetsberøvelsen hemmer domfeltes frie valg og brukervedvirkning.

6.2 Brukervedvirkning, makt og bemyndigelse

Kriminalomsorgen skal ha høy grad av brukervedvirkning og inngår gjensidig forpliktende avtaler med domfelte, noe som trekkes frem i kriminalomsorgens virksomhetsstrategi (Kriminalomsorgen, 2021). Jeg skal i dette avsnittet diskutere noen utfordringer til brukervedvirkning, og belyse ulike aspekter der graden av brukervedvirkning utfordres. Som bakteppe vil jeg bruke empowerment som begrep, og trekke inn relevant litteratur fra helse og sosialfeltet. Ut fra en kunnskapsbasert praksis, er forskningen en av kunnskapskildene, og derfor er det relevant å se på forskning som tematiseres i ulike faggrupper.

Makt er selve kjernen i empowerment, hvor hovedidéen til en empowermenttenkning er omfordeling av makt. Chudasama (2022) trekker frem tre nivåer av brukervedvirkning, som er brukervedvirkning på individnivå, tjenestenivå og politisk/systemnivå. I denne konteksten er det brukervedvirkning på individnivå som har mitt hovedfokus, men jeg skal også belyse brukervedvirkning på politisk/systemnivå. Brukervedvirkning på individnivå handler om ivaretagelse av rettigheter og den enkeltes innflytelse på sitt individuelle støtte eller behandlingstilbud (Chudasama, 2022, s. 43).

Brukermedvirkning handler som sagt om omfordeling av makt, og makt som begrep kan forstås på mange måter. Jeg vil i det følgende redegjøre for to ulike typer makt, hvor jeg først vil trekke frem ekspertmakt, eller såkalt ekspertise. Dette kan være faggrupper som for eksempel lege, sykepleier, lærere eller jurister. Disse fagutøverne innehar en ekspertkompetanse, og deres innvirkning og begrunnelse i avgjørelser vektlegges høyt. Det neste er legitim makt, som betyr at profesjonsutøveren i kraft av sin stilling er bemyndiget til å fatte beslutninger innenfor et visst område (Stang 1998, s. 46-47). I et fengsel tas beslutninger av ulike fagpersoner i kraft av sin stilling, eller i kraft av sin kompetanse. Disse beslutningene kan være viktige i den domfeltes liv. Dette setter jeg i sammenheng med en kunnskapsbasert praksis, om hvilke kunnskapskilder som anvendes. I studien til Helgesen (2017), påpekes det at mulighetsbetingelsene innenfor rammene til fengselssystemets makttunge virksomhetsstruktur til å realisere empowermentsidealet «frivillighet» og «valgfrihet» kan diskuteres (s. 111). Det er relevant å trekke inn eksemplet der domfelte uten rusavhengighet eller motivasjon overføres til rusmestringsenheten, der ledelsens legitime makt, trumfer psykologens ekspertmakt (Helgesen, 2015, s. 518). Ligger noe av svaret i hvorfor det er vanskelig å realisere muligheten til økt brukermedvirkning, i at det er et asymmetrisk forhold i makten mellom de domfelte og de som har legitim makt og ekspertmakt?

I en kunnskapsbasert praksis kan det være ulike oppfatninger om riktig faglig begrunnelse for tiltak, og det kan være splittelse i ulike faggruppers vurderinger for hva som vektlegges. Spørsmålet kan for eksempel være totalt avhold fra rus kontra skadereduksjon. Ved å ta utgangspunkt i at domfelte med rusavhengighet, betraktes som en pasientgruppe som kommer inn under *'Tverrfaglig Spesialisert Rusbehandling'*, er det relevant å trekke inn studien til Hilgunn Olsen (2019). Hun har i studien analysert myndighetenes forsøk på å tvinge medisinske løsninger i behandlingsinstitusjoner, gjennom legemiddelassistert rehabilitering (LAR). Det jeg vil trekke fram i studien som interessant, er at de institusjonene som var konservative til LAR, opptrådte som bakkebyråkratier og utviste skjønn i forhandlinger med helseforetaket for å best ivareta sin egen pasientgruppe. Spesielt interessant var mobilisering av støtte fra brukerorganisasjoner i tillegg til innflytelsesrike personer fra fagfeltet (Olsen, 2019, s. 438). Ut fra en kunnskapsbasert praksis, er dette relevant. Brukerkunnskapen får avgjørende innflytelse i faglige spørsmål, gjennom brukerorganisasjonenes påvirkning. Dette er brukermedvirkning

på politisk/systemnivå, som er en arbeidsform der brukergrupper og brukerorganisasjoner involveres i planlegging av tjenester av allmenn betydning (Chudasama, 2022, s. 44).

Innenfor rusrehabilitering ansettes egne erfaringskonsulenter, og dette er også blitt gjeldende i fengsel. I Vestfold fengsel har de tilsatt egen erfaringskonsulent. I artikkelen til Fri fagbevegelse står det «For to år siden var han en av karene i sofaen, en innsatt i Vestoppland fengsel, avdeling Valdres. I dag er han tilbake i fengselet som erfaringskonsulent og møteleder i refleksjonsgruppa Tenk ut» (Håkonsen, 2018). Spennende tiltak, der brukerfaringene vektlegges i tråd med kunnskapsbasert praksis.

Helgesens (2017) diskusjon er også relevant å trekke frem, hun retter søkelyset mot domfeltes opplevelse av brukermedvirkning under soning på rusmestringsenhet. Først vil jeg nevne at hun fant at de domfelte må leve etter fengselets mål fremfor sine egne, noe som kan skape mindre indre motivasjon og dårligere resultater i endringsprosesser (Miller mfl. 2005; Ryan og Deci 2000, gjengitt i Helgesen, 2017, s. 112). Dette er i strid med empowermentprinsippene.

Til slutt trekker jeg frem der hun belyser problemet med obligatoriske rehabiliteringstiltak på rusmestringsenhetene, der det i liten grad tas hensyn til domfeltes individuelle ressurser, noe som i praksis kan stå i veien for muligheten for gode endringsprosesser og svekkelse av resultatene under rehabiliteringen. Helgesen (2017) konkluderer med at det er språk i hvordan de domfelte opplever ivaretagelse av sin rett til velferdstjenester, i tråd med myndiggjøringsprinsippene. Myndiggjøringsprinsippene har til hensikt å bidra til opplevelse av sammenheng og innflytelse over eget liv, noe som kan forstås som brukermedvirkning i praksis (Helgesen, 2017, s.102 og s.114). Hun argumenter for at rehabilitering i tråd med empowermentprinsipper og brukermedvirkning enda ikke er realisert ved alle enhetene, i strid med målet med opprettelsen av rusmestringsenheter (KDI og HD, 2016). Ut fra et kunnskapsbasert perspektiv, følger jeg argumentasjonen om at det må sees nærmere på den domfeltes brukerkunnskap og muligheten for å bestemme egne mål, der det i større grad skapes en balanse mellom levekår og helse, opp mot endring av rusbruk (Helgesen, 2017, s.114).

7. Avslutning

Målet med denne oppgaven var å se nærmere på betydningen av kunnskapsbasert praksis i endringsarbeidet med rusavhengige domfelte. Jeg skal nå oppsummere og redegjøre for mine funn, og om funnene svarer på min problemstilling.

I litteraturen finner jeg at kriminalomsorgen arbeider kunnskapsbasert i endringsarbeidet, men at metodikk og tilnærming i for stor grad baseres på forskning alene. Et godt kunnskapsgrunnlag for tiltak i endringsarbeid, skal ut fra en kunnskapsbasert arbeidsmodell være forankret i både forskningsbasert, erfaringsbasert kunnskap og brukerkunnskap i møte med den domfeltes behov og erfaringer. Jeg finner at kriminalomsorgen ikke aktivt bruker arbeidsmodellen jeg har lagt til grunn i oppgaven, men at de mer bruker kunnskapskildene hver for seg. Det er en svakhet at disse ikke settes sammen i en helhetlig modell. Jeg har gjort funn som understøtter at selve prosessen har størst betydning for domfeltes endringsarbeid, ikke programmene innholdskomponenter. Sentralt i litteraturen jeg har studert, finner jeg at relasjonen og tilliten den domfelte har til de ansatte, har størst betydning. Jeg fant at de domfelte på rusmestringsenhetene i liten grad hadde denne tilliten. En begrenset tillit fra de ansatte, strider mot terapeutiske prinsipper og myndighetsidealer som sier at brukeren skal møtes med tillit. Videre fant jeg at rusmestringsenhetene i liten grad bruker russamtalen og rusprogrammer, på tross av at forskningen anbefaler dette. Det er problematisk at innføring av gruppeprosesser på rusmestringsenhetene, ikke ivaretar domfeltes rett til individuelle behandlings- og rehabiliteringsprosesser. Når det gjelder brukererfaringene, er domfeltes mulighet til medbestemmelse ikke godt nok i hensyntatt. Den domfeltes frie valg er vanskelig å forene med fengselssystemets maktfulle virksomhetsstruktur. Jeg fant også behov for å se på akkrediteringen av rusprogrammene, og at innholdet i programmene bør inkludere positiv kriminologi, med en mer desistance-orientert tilnærming. Det kan tenkes at rusprogrammene instrumentelle og manualbaserte tilnærming ikke godt nok ivaretar den enkeltes behov og egne ønsker. Det betyr ikke at programmene plass i endringsarbeidet ikke er viktig, men at det er sentralt at den enkeltes frie valg og autonomi i endringsarbeidet må vektlegges. Jeg finner at miljøarbeid som metodikk bør styrkes i tråd med kunnskapsbasert praksis, der et sentralt funn er at studentene mangler språk og begrepsforståelse, for å tolke og analysere det miljøarbeidet de utfører.

Erfaringene mine fra dette studiet, er at det ikke finnes enkle svar på komplekse og sammensatte utfordringer. Jo mer jeg leser relevant litteratur, jo mer forstår jeg at det er viktig å sette all kunnskap sammen, ut fra den gitte konteksten. Det hadde vært interessant og gjort en kvalitativ studie om hvordan de ansatte forholder seg til og bruker kunnskap i faglige beslutninger. Kanskje hadde jeg funnet andre svar på problemstillingen, gjennom en kvalitativ studie om temaet. Ut ifra mitt datamateriale vil jeg oppsummere med at mitt svar på problemstillingen er at kriminalomsorgens kunnskapsgrunnlag i endringsarbeidet først og fremst er forankret i forskningsbasert kunnskap og til dels erfaringskunnskap. Jeg mener vi har en vei å gå - mot en mer kunnskapsbasert praksis, der brukerkunnskapen og brukermedvirkningen får større betydning.

Litteraturliste

- Askheim, O. P. (2012). *Empowerment i helse-og sosialfaglig arbeid: floskel, styringsverktøy, eller frigjøringsstrategi?* Gyldendal akademisk.
- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. I Ramachaudran, V. S. (red.), *Encyclopedia of human behavior* (Vol. 4) (s.71-81). Academic Press.
- Barth, T., Børtveit, T., & Prescott, P. (2013). *Motiverende intervju: samtaler om endring*. Gyldendal akademisk.
- Bergheim, B., Skotte, P., Neumann, C.P. & Rugkåsa, M. (2018) *Samarbeid og innsikt. En innføring i prosjektbasert læring*. Fagbokforlaget.
- Bjørkelo, B., & Villman, E. (2021). Kunnskapsutvikling i politi (leder) utdanning: En samtidshistorie. I *Kunnskap for et tryggere samfunn? Norsk politiutdanning 1920-2020*. (s. 581-603). Cappelen Damm.
- Bjørndal, A. (2019, 12. november) *Kunnskapsbasert praksis mer dekkende enn evidensbasert medisin*. Kommentar i Tidsskriftet den norske legeforening. <https://tidsskriftet.no/2019/11/kommentar/kunnskapsbasert-praksis-mer-dekkende-enn-evidensbasert-medisin>
- Brumoen, H., & Højdahl, T. (2007). *Samtaler om kriminalitet og uønsket atferd: bygging av mestringstillit (BaM)-en kognitiv endringsmetodikk*. KRUS.
- Brumoen, H. (2010). Svake og sterke øyeblikk; bygging av mestringstillit. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 47(11), (s.1020-1025).
- Bukten, A., Stavseth, M. R., Skurtveit, S., Kunøe, N., Lobmaier, P. P., Lund, I. O., & Clausen, T. (2016). *Rusmiddelbruk og helsesituasjon blant innsatte i norske fengsel*. Resultater fra The Norwegian offender mental health and addiction study (NorMA).
- Dalland, O. (2022). *Metode og oppgaveskriving for studenter*. Gyldendal akademisk.
- Drægebø, H. (2006). Miljøarbeid i fengsel. I Larsen, E. (Red.). *Fengslet som endringsarena*. Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS (s.193-204).
- Finstad, L. (2000). *Politiblikket*, Pax Forlag A.S.
- Grønvold, M. & Fransson, E. (2019) Møter i mellomrommet. En studie blant høgskolekandidater i straffegjennomføring om deres forståelse av miljøarbeid i fengsel. *UNIPED Vitenskapelig publikasjon*, 42(2) s. 180-193. Universitetsforlaget. <https://doi.org/10.18261/issn.1893-8981-2019-02-06>

- Hammerlin, Y. (2015). Et fengsel er et fengsel, men.... *Psyke & logos*, 36(1), 24. (s. 129-152).
- Hansen, G. V. (2015) Positiv kriminologi bør gi nye krav til programvirksomhet. *Nordisk tidsskrift for kriminalvitenskap*, 102(2). (s.195-211).
<https://doi.org/10.7146/ntfk.v102i2.71821>
- Helgesen, J. H. I. (2015) Rusmestringsenheter i norske fengsler – humane og eksepsjonelle? *Nordic studies on alcohol and drugs*. (s. 509-526). <https://doi.org/10.1515/nsad-2015-0049>
- Helgesen, J. H. I. (2017) Ny fangebehandling i norske fengsler? Om innsatte rusbrukeres opplevelser av selvbestemmelse og medvirkning. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 20(2), (s.100-116).
<https://doi.org/10.18261/issn.2464-3076-2017-02-01>
- Håkonsen, K.D. (2018) Cristian (27) er tidligere straffedømt. Når er han tilbake for å rehabiliterer innsatte. *FriFagevegelse.no*. Publisert 6.april 2018.
<https://frifagevegelse.no/forside/cristian-27-er-tidligere-straftedomt-na-er-han-tilbake-i-fengsel-for-a-rehabiliterer-innsatte-6.183.526297.bed0f911b0>
- KDI & HD. (2016) *Veileder rusmestringsenhetene*, Oslo: Helsedirektoratet.
- Kriminalomsorgen (2021). *Virksomhetsstrategi for kriminalomsorgen 2021–2026*. Lillestrøm: Kriminalomsorgsdirektoratet. Hentet 5.oktober 2022.
<https://www.kriminalomsorgen.no/virksomhetsstrategi.549866.no.html>
- Kriminalomsorgens høgskole og utdanningssenter KRUS (2022). Programvirksomhet. Hentet 5.oktober 2022.
<https://www.kriminalomsorgen.no/programvirksomhet.535900.no.html>
- Kriminalomsorgens høgskole og utdanningssenter KRUS (2022, 14.september). Rammeplan og programplan Bachelorstudiet.
<https://www.krus.no/studieprogram-og-rammeplan-bachelor.521949.no.html>
- Kriminalomsorgens høgskole og utdanningssenter KRUS (2022). Strategi 26. Hentet 7.november 2022. <https://www.krus.no/om-krus.505831.no.html>
- Kriminalomsorgens høgskole og utdanningssenter KRUS (2022). Oversikt over godkjente programmer. Hentet 8.november 2022. <https://programbank.no/programoversikt/>
- Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF). (2008). Kriminalomsorgens helhetlige russtrategi 2008–2011.
- Lossius, K. (2021). Håndbok i rusbehandling (3. utg.). Gyldendal Akademisk. (s.22-40)

- McNeill, F., Farrall, S., Lightowler, C., & Maruna, S. (2012). How and why people stop offending: discovering desistance. *Insights evidence summary to support social services in Scotland*.
- Meld. St. 37 (2007-2008).: *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn: Kriminalomsorgsmelding*. Justis- og politidepartementet.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-37-2007-2008-/id527624/>
- Mjåland, K. & Ugelvik, T. (2021). Straff, risiko og omdømme: –en sammenliknende analyse av kriminalomsorgens strategidokumenter. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 38(3), (s.219-232).
<https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2021-03-05>
- Molander, A. & Terum, L. I. (2008). Profesjonsstudier. Universitetsforlaget. (s.13-53).
- Nortvedt, M. W., Jamtvedt, G., Graverholdt, B. & Gundersen M. W. (2021) *Jobb kunnskapsbasert! En arbeidsbok*. Cappelen Damm Akademisk.
- Nymo, K. (2019). Fengselsbetjent i dag -og i morgen. I Westerheim & Kjærgård (Red.) *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge* (s.232-242). Fagbokforlaget.
- Olsen, H. (2019). Totalavhold og skadereduksjon: Om offentlig styring av rusbehandling. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 3(6), (s. 426-441).
<https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2019-06-04>
- Pape, H., Rossow, I., & Bukten, A. (2021). Alcohol problems among prisoners: subgroup variations, concurrent drug problems, and treatment needs. *European Addiction Research*, 27(3), (s.179-188). <https://doi.org/10.1159/000511253>
- Pasient- og brukerrettighetsloven. (1999). Lov om pasient- og brukerrettigheter (LOV-1999-07-02-63). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-63>
- Revol, M. K. (2015). Levekårsundersøkelse blant innsatte. Statistisk sentralbyrå.
- Røkenes, O.H., & Hanssen, P-H. (2012). *Bære eller bryte, kommunikasjon og relasjon med mennesker*. Fagbokforlaget.
- Straffegjennomføringsloven. (2001). Lov om gjennomføring av straff mv. (LOV-2001-05-18-21). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2001-05-18-21>
- Støren, I. (2021) *Bare søk! Praktisk veiledning i å skrive litteraturstudier*. Cappelen Damm Akademisk.
- Thurén (2009) *Vitenskapsteori for nybegynnere* (2. utgave). Gyldendal Akademisk.
- Ugelvik, T. (2021). The transformative power of trust: Exploring tertiary desistance in reinventive prisons. *The British Journal of Criminology*, XX, 1-16.
<https://doi.org/10.1093/bjc/azab076>

Vabø, M. (2014). Bakkebyråkratiet–der emosjonelt arbeid blir politikk. I *Vabø & Vabo* (red.), *Velferdens organisering*, Oslo: Universitetsforlaget.

Aagesen, A. & Martinsen, T. J. (2016) Russamtalen: alternativ til reaksjon på bruk av rusmidler for innsatte. Kriminalomsorgens høgskole og utdanningssenter KRUS.

Vedlegg: Selvvalgt litteraturliste

Forfatter(e)	Tittel	Forlag / Tidsskrift	År	Kapiteler / Sider	Antall sider
Askheim, O.P.	Empowerment i helse- og sosialfaglig arbeid	Gyldendal Akademiske	2012	Kap 1 og 2.	45
Bandura, A.	Self efficacy	Encyclopedia of Human behavior (Vol. 4).	1994	s.1-15	15
Barth, T., Børtveit, T. & Prescott, P.	Motiverende intervju. Samtaler om endring.	Gyldendal Akademisk	2013	Kap.10, s. 155-172	18
Bergheim, B., Skotte, P., Neumann, C.P. & Rugkåsa, M.	Samarbaid og innsikt. En innføring i prosjektbasert læring	Fagbokforlaget	2018	Kap. 1-4, s.	50
Bjørkelo, B., & Villman, E.	Kunnskap for et tryggere samfunn. Norsk politiutdanning 1920-2020	Cappelen Damm Akademisk	2021	Kap.20, s. 581-603	23
Brumoen, H.	Svake og sterke øyeblikk- Bygging av mestringstillit	Tidsskrift for Norsk psykologforening, 47 (11)	2010		6
Brumoen, H. & Højdahl, T.	Samtaler om kriminalitet og uønsket atferd: bygging av mestringstillit (BaM) -en kognitiv endringsmetodikk	Kriminalomsorgens høgskole og utdanningssenter KRUS		Hele	128
Chudasama, K.	Brukerperspektiver i sosialt arbeid	Cappelen Damm Akademisk	2022	Kap.1, s. 27-64	39
Dalland, O.	Metode og oppgaveskriving	Gyldendal	2022	Kap. 1-3, 7-10, 12-13	157
Drægebø, H.	Miljøarbeid i fengsel. Fengslet	Kriminalomsorgens høgskole og	2016	s.193-204	11

	som endringsarena: bok for fengselsbetjenter	utdanningscenter KRUS			
Grønvold, M. & Fransson, E.	Møter i mellomrommet. En studie blant høgskolekandidater i straffegjennomføring om deres forståelse av miljøarbeid i fengsel	Universitetsforlaget	2019		14
Hammerlin, Y.	“ET FENGSEL ER ET FENGSEL, MEN...”	Psyke & logos, 36(1), 24.	2015		24
Hansen, G.V.	Positiv kriminologi bør gi nye krav til programvksomhet	Nordisk tidsskrift for kriminalvitenskap, 102(2).	2015		17
Helgesen, J.H.I.	Rusmestringsenheter i norske fengsler - humane og eksepsjonelle?	NAD. (Nordic studies on alcohol and drugs)	2015		18
Helgesen, J.H.I.	Ny Fangebehandling i norske fengsler?	Tidsskrift for velferdsforskning. Universitetsforlaget	2017		17
Lossius, K.	Håndbok i rusbehandling	Gyldendal	2021	Kap 1, s.22-44	24
Lundeberg, I.R. & Mjåland, K.	Rehabilitering og prosedural rettferdighet i kriminalomsorgen	Retfærd, Nordisk juridisk tidsskrift	2016		13
Mjåland, K. & Ugelvik, T.	Straff, risiko og omdømme – en sammenlignende analyse av kriminalomsorgens strategidokumenter	Nytt norsk tidsskrift	2021		13
Molander, A & Terum, L.I.	Profesjonsstudier	Universitetsforlaget	2008	s.13-54	41
Nordtvedt, M.W., Jamtvedt, G., Graverholdt,	Jobb kunnskapsbasert	Cappelen Damm Akademisk	2021	Kap.1	14

B. & Gundersen, M.W.					
Nymo, K.	Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge	Fagbokforlaget	2019	Kap 16, s.332-341	10
Olsen, H.	Totalavhold og skadereduksjon: Om offentlig styring av rusbehandling	Norsk sosiologisk tidsskrift, 3(6), 426-441.	2019		16
Pape, H., Ingeborg, R. & Bukten, A.	Alcohol problems among prisoners: subgroup variations, concurrent drug problems, and treatment needs	European Addiction Research 27(3), 179-188.	2021		10
Røkenes, O.H. & Hanssen, P.	Bære eller bryte	Fagbokforlaget	2012	Kap. 1 s. 9-44	36
Stang, I.	Makt og bemyndigelse	Universitetsforlaget	1998	Kap.3, s. 40-58	17
Støren, I.	Bare søk! Praktisk veiledning i å skrive litteraturstudier.	Cappelen Damm Akademisk	2021	Hele	71
Ugelvik, T.	The Transformative Power of Trust	The British Journal of Criminology	2021		16
Aagesen, A. & Martinsen, T.J.	Russamtalen: Alternativ til reaksjon på bruk av rusmidler for innsatte	Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS	2016	Hele	104
Vabø, M.	Velferdens organisering	Universitetsforlaget	2014	Kap. 1 og 2	36
					Sum:1003